

УДК 342.11.2

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.7>**О. В. ПОЛЯКОВ**

аспірант та викладач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039

O. V. POLIAKOV

Postgraduate Student and Teacher at the Department of Administrative, Financial and Banking Law of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

**АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ
ТА СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО НОТАРІАТУ
В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ****ANALYSIS OF HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT
AND FORMATION OF THE DOMESTIC NOTARY
IN SCIENTIFIC RESEARCH**

У статті розглядається становлення та визначення в складних історичних умовах сутності сфери нотаріальної діяльності, відповідно до нормативної бази України.

Стаття присвячена визначенню нотаріуса як різновиду правового інструменту, без якого неможливе вчинення цивільно-правових правочинів. Нотаріуси вчиняють нотаріальні дії, спрямовані на посвідчення безспірних прав і фактів, захист нотаріальних дій, а також вживають заходів щодо охорони спадкового майна.

Визначено, що сучасний інститут нотаріату не можна достатньо глибоко розглядати, досліджувати та вивчати без зв'язку з попередніми етапами його розвитку. В умовах реформування всієї правової системи, появи нових нормативно-правових документів стає цілком актуальною необхідність об'єктивного та ґрунтовного вивчення історії, в аналізі минулого з позицій нових підходів сьогодення. Очевидний. Таке дослідження сприятиме розробці наукових оцінок сучасного нотаріального процесу, правильному визначенню напрямів його реформування, що дасть можливість нотаріату зайняти гідне місце поряд із такими інституціями, як суд, прокуратура, адвокатура, у правовій системі України.

Вважалося, що діяльність нотаріату має беззаперечний вплив на більшість сфер суспільно-правового життя, а тому потребує правового регулювання та реформування нотаріальної діяльності з урахуванням багатьох прогалин у сучасному нотаріаті. Функцію нотаріату в сучасному суспільстві важко переоцінити, адже нотаріат є сполучною ланкою між різними суперечливими інтересами, а тому, безумовно, інтерес до історії нотаріату також зростає.

Наведено результати аналізу існуючих підходів та нормативних документів до оцінки на результат нотаріальної діяльності в Україні та інституту нотаріату.

В процесі дослідження виявлено, що в даний час проблема реформації нотаріату залишається актуальною в Україні та на основі системного аналізу виведено етапи становлення нотаріату та нотаріальної діяльності в Україні.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, нотаріальні органи, історія права.

The article examines the formation and definition of the essence of the field of notarial activity in complex historical conditions, in accordance with the regulatory framework of Ukraine.

The article is devoted to the definition of a notary public as a type of legal instrument, without which it is impossible to commit civil legal acts. Notaries perform notarial actions aimed at certification of indisputable rights and facts, protection of notarial actions, and also take measures to protect inherited property.

It was determined that the modern notary institution cannot be considered, researched and studied in sufficient depth without connection with the previous stages of its development. In the conditions of the reformation of the entire legal system, the appearance of new regulatory and legal documents, the need for an objective and thorough study of history, in the analysis of the past from the standpoint of new approaches of the present, becomes quite urgent. obvious. Such research will contribute to the development of scientific evaluations of the modern notary process, the correct determination of directions for its reform, which will enable the notary to take a worthy place alongside such institutions as the court, the prosecutor's office, and the bar. in the legal system of Ukraine.

It was believed that notary activity has an indisputable influence on most spheres of social and legal life, and therefore requires legal regulation and reform of notary activity, taking into account many gaps in modern notary. the function of the notary in modern society is difficult to overestimate, because the notary is a connecting link between various conflicting interests, and therefore, of course, the interest in the history of the notary is also growing.

The results of the analysis of existing approaches and regulatory documents to the evaluation of the results of notary activity in Ukraine and the notary institute are given.

In the process of research, it was found that currently the problem of notary reform remains relevant in Ukraine, and on the basis of a systematic analysis, the stages of the formation of the notary and notary activity in Ukraine were deduced.

Key words: notaries, notary, notaries, notary public, history of law.

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Нотаріат України відіграє важливу роль у здійсненні прав людини та правоохоронних функцій у державі. Захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб, профілактика правопорушень є основним завданням нотаріату, авторитет і значення якого в сучасних умовах реформування соціально-економічних відносин постійно зростає. Його діяльність має великий вплив на різні сторони суспільного життя країни, на нормальне функціонування цивільного обороту.

Розвиток України як незалежної держави впливає на зростання авторитету та значення нотаріату в сучасному суспільстві. Вдосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності сприяє розвитку національної економіки, на сфері суспільного життя, на розширення міжнародних відносин, на сфері охорони права та збагачення наукового потенціалу держави.

Дану статтю присвячено аналізу становлення впливу нотаріату в історичних умовах та результатам теоретичних досліджень виокремлення етапів становлення функціонування нотаріату в Україні, що прямо пов'язано з розвитком суспільства, його економічними та науковими здобутками.

Актуальність цього дослідження полягає в обґрунтуванні вітчизняного інституту нотаріату на основі теоретичного аналізу розвитку інституту нотаріату та нотаріальної діяльності в світовій та вітчизняній історії права.

Метою статті є аналіз становлення сфери нотаріальної діяльності відповідно до теоретичних досліджень та нормативної бази України.

Основний зміст дослідження. Розвиток ринкової економіки в Україні, цивільного обороту, розширення кола об'єктів приватної власності та зростання потреби в ефективній та високопрофесійній діяльності нотаріусів зумовлюють необхідність подальшого розвитку нотаріату в Україні.

Нотаріат – один з найдавніших правових інститутів, поява якого обумовлена розвитком цивільного обороту та необхідністю сприяти його суб'єктам у здійсненні правочинів та закріпленні набутих прав в юридичній формі. Сучасний етап розвитку нотаріату пов'язаний із набуття Україною незалежності та прийняття Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. [1].

Проблеми генезису та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях визначаються значенням інституту нотаріату для правового регулювання господарських відносин, забезпечення правоохоронної функції держави щодо ефективності охорони

та захисту права власності та законні інтереси громадян і організацій.

Нотаріальна діяльність завжди виконувала важливу роль у суспільному житті країн, адже нею забезпечувалася приватна власність на майно, зокрема нерухоме. Нотаріат України відіграє важливу роль у здійсненні правоохоронної функції держави. До обов'язків нотаріуса відносять сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення їхніх прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична не обізнаність не могла бути використана їм на шкоду [2].

Перехід до ринкової форми господарювання, створення нових видів господарської діяльності вимагають внесення суттєвих коректив і правового регулювання економічних відносин, становлення та розвитку нових інститутів, до яких відноситься відносно новий для України інститут нотаріату. Роль нотаріату в правовому забезпеченні господарських відносин підтверджена світовою практикою. Це пояснюється тим, що діяльність нотаріату має значний вплив на різні сторони суспільного життя. Від якості її роботи залежить нормальне функціонування цивільного обороту країни, ефективність охорони та захисту майнових прав і законних інтересів громадян і організацій. Активна участь нотаріуса в регулюванні господарських відносин створює більшу стабільність і гарантованість у поведінці учасників цивільних правовідносин, дає змогу зменшити кількість правопорушень, усуває об'єктивні передумови для їх вчинення [3].

У розвитку інституту нотаріату на українських землях виділяються дві історичні лінії, які сформували два його типи: публічний (державний) і латинський (вільний) нотаріат. Публічний характер нотаріату забезпечувався встановленим державою законодавством про нотаріат. Приватний характер латинського (вільного) нотаріату забезпечувався корпоративним правом, основою якого були статuti професійної нотаріальної корпорації. Публічно-приватний характер інституту нотаріату на сучасному етапі розвитку забезпечується не лише законодавством України про нотаріат, а й актами «м'якого» нотаріального права, в яких сформульовано загальноєвропейські професійно-етичні принципи нотаріату. (наприклад, Європейський кодекс професійної етики нотаріуса) [4].

У контексті дослідження національного досвіду правового регулювання стягнення безспірної заборгованості в позасудовому порядку можна виділити кілька періодів:

– під час перебування України у складі Російської імперії (том X Зводу цивільних кодексів 1857 р.);

– під час перебування України у складі СРСР (Положення про державний нотаріат УРСР; Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами УРСР);

– за період незалежності (Закон України «Про нотаріат»; Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України; Перелік документів, за якими стягнення боргу провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів) [5].

На основі системного аналізу автором запропоновано етапи становлення нотаріату та нотаріальної діяльності в Україні, до яких належать: етап генезису нотаріальних функцій у світі; етап зародження інституту нотаріату в Україні; етап відокремлення нотаріальної частини від судової (1864–1917 рр.); радянський етап розвитку нотаріату (1917–1991 рр.); концептуальний етап у розвитку українського нотаріату. Таким чином, на основі проведеного дослідження подано авторський підхід до етапів становлення функціонування нотаріату в Україні в історії правової системи.

Завжди основним завданням нотаріальних органів або структур, які виконували нотаріальні функції, було забезпечення юридичної вірогідності різним договорам і діям. Умови для зародження вітчизняного нотаріату виникли з формуванням у 9 ст. країн Київської Русі [6].

Вивчення еволюції виконавчого напису нотаріуса як способу захисту порушених цивільних прав свідчить про досить тривалу історію існування цього правового явища та його сприйняття правовими системами багатьох держав.

Визначною подією в історії сучасної України стало прийняття нового Закону України «Про нотаріат», який набув чинності 1 січня 1994 року, створив новий правовий інститут – нотаріат, який реалізується шляхом приватної нотаріальної діяльності. діяльність. За останні роки законодавство, яке регулює нотаріальну діяльність, зазнало значних змін, що зумовило необхідність перегляду низки основних правових понять, вироблення нових підходів до

регулювання нотаріальних відносин у суспільстві та визначення стратегії їх розвитку [7].

У науковій літературі відсутнє визначення поняття системи нотаріату, однак, узагальнюючи позиції науковців у галузі нотаріального права, систему нотаріату можна визначити як сукупність правових норм, які регулюють правовідносини у сфері нотаріату. Сфери та система органів нотаріату, а також органів, які наділені повноваженнями здійснювати нотаріальну діяльність, сформувалася під впливом історичних, соціальних, національних чинників [8].

Можна відзначити, що шлях становлення українського нотаріату ще триває і йде шляхом модернізації. Нотаріат, як одна з галузей юриспруденції, набуває все більших повноважень, а також збільшується коло обов'язків нотаріуса в сучасному суспільстві. Підсумовуючи історичні аспекти виникнення нотаріату в Україні, можна зазначити, що нотаріус – це спеціаліст з правових питань, нотаріус – порадник, довірена особа учасників правових угод, нотаріус – носій правового захисту, нотаріус – гарант збереження доказів, нотаріус – представник правосуддя. [9]

Історія розвитку та реформування нотаріату сучасної, незалежної України тісно переплітається з історією найважливіших подій, які дали українським нотаріатам можливість самостійно вирішувати свою долю, а саме: прийняття у 1993 році Верховною Радою України Закону України «Про нотаріат» та створення у квітні цього ж року Української нотаріальної палати – єдиного всеукраїнського об'єднання нотаріусів. Ці події значною мірою вплинули на життя нотаріату, адже як установа, що функціонує в зоні перетину приватних і публічних інтересів, нотаріат повинен мати організаційну структуру, яка б відповідала його унікальній природі.

Наразі нотаріат в нашій державі не можна вважати сформованим, оскільки він ще перебуває в стадії реформування. Реформування нотаріату більше орієнтоване на уточнення адміністративно-правових засад організації та діяльності нотаріату в Україні.

Література:

1. Апалькова І. С. Нотаріат в Україні: становлення та запровадження цифрових технологій. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2021. № 2(16). С. 27–32, с. 27.
2. Долинська М. С. Нотаріаний процес : підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с., с. 8.
3. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні : навч. посібник (2-ге вид., стереотип.) / за ред. Ю. В. Шкітіна. К. : КНТ, 2008. 680 с., с. 8.
4. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2017. 447 с. С. 10–11.

5. Серветник А. Г. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб реалізації нотаріальної форми захисту цивільних прав. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, Київ, 2020. 242 с., с. 46.

6. Шевченко Н. В. До історії нотаріату в контексті державотворчих процесів в Україні. *Історичний архів. Наукові студії*. № 16, 2016. С. 132–137. URL: <http://litstudies.chdu.edu.ua/index.php/2077-5709/article/view/100700>

7. Долинська М. С. Нотаріаний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с., с. 8.

8. Васи́лів С., Сорочкіна О. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 1.

9. Бисага Ю. Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015.

References:

1. Apalkova I. S. (2021). Notariat v Ukraini: stanovlennia ta zaprovadzhennia tsyfrovyykh tekhnolohii. [Notary in Ukraine: formation and introduction of digital technologies]. *Journal "ScienceRise : Juridical Science"*. No. 2.

2. Dolynska M. S. (2019) Notarianyi protses: pidruchnyk [Notary process: textbook]. Lviv : Lviv State University of Internal Affairs, 652 p., p. 8.

3. Smiyan L.S., Nikitin Yu. V, Khomenko P. G. (2008). Notariat v Ukraini: navch. [Posibnyk Notary in Ukraine: education]. K. : KNT. 680 p., p. 8.

4. Dolynska M. S. (2017). Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva pro notarialnu diialnist v Ukraini [Formation and development of legislation on notarial activity in Ukraine]. Lviv, 447 p. P. 10–11.

5. Servetnyk A. G. (2020). Vykonavchyi napys notariususa yak sposib realizatsii notarialnoi formy zakhystu tsyvilnykh prav [Executive inscription of a notary as a way of implementing the notarial form of protection of civil rights]. National Academy of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 242 p. 46.

6. Shevchenko N. V. (2016). Do istorii notariatu v konteksti derzhavotvorchykh protsesiv v Ukraini [To the history of the notary in the context of state-building processes in Ukraine]. *Scientific studies*. No. 16. P. 132–137. URL: <http://litstudies.chdu.edu.ua/index.php/2077-5709/article/view/100700> Historical archive

7. Dolynska M. S. (2019). Notarianyi protses [Notary process: textbook]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 652 p., p. 8.

8. Vasylyv S., Sorochkina O. (2020). Svitovi systemy notariatu: porivnialnyi analiz.[World notary systems: a comparative analysis]. *Legal Sciences*. Vol. 7. No. 1.

9. Bysaga Yu. Yu. (2015). Istoryko-pravovi aspekty vynyknennia suchasnoho ukrainskoho notariatu [Historical and legal aspects of the emergence of modern Ukrainian notary]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*.